

17 · Kontaktarbejde

Kontakter til danske politikere og andre meningsdannere

Ud over de faste kontakter til DKP var det af betydning for den sovjetiske ambassade i København at etablere kontakter til politikere fra andre partier og også til journalister og andre meningsdannere i det danske samfund med henblik på at finde personer, der kunne fungere som talsmænd for sovjetiske mærkesager. Sådanne personer kunne også have virkning uden for den parlamentariske scene, i partiernes vælgergrupper og i offentligheden i øvrigt.¹ Politikerkontakter gav mulighed for at indhente informationer om det politiske liv, der supplerede DKP'ernes løbende beretninger. Efter Danmarks indtræden i NATO var det vigtigt for Sovjetunionen at vide, hvilke politikere der bakkede op om den linje, og hvem der tvivlede eller var imod NATO-medlemskabet.

I 1956 kom den første folketingsdelegation til Sovjetunionen, og i 1958 bad lederen af den skandinaviske afdeling i MID, K. Rodionov de sovjetiske ambassadører i de nordiske lande undersøge muligheden for oprettelse af interparlamentariske grupper mellem Sovjetunionen og de nordiske lande med henblik på kampagnen for "Østersøen Fredens Hav".² Samme år tog østtyskerne temaet op i form af "Østersøugerne" og fik i 1967 samlet så mange vestlige parlamentarikere, at man fremover kunne holde årlige konferencer om spørgsmålet. De østtyske initiativer bliver behandlet nedenfor.

Et hovedtema for de mange politikertaler, den sovjetiske ambassade førte, var i 1950'erne neutralitetsspørgsmålet. Det gjaldt især dialogen med socialdemokrater, hvor ambassaden var optaget af at finde meningsforskelle inden for partiet.³ Således omtaltes i de tidlige 1950'ere jævnligt Århus-socialdemokraten, professor i økonomi og socialvidenskab Jørgen Dich, som "den kendte neutralist". Dich kom i 1951 ind i *Komiteén for fremme af en uafhængig udenrigspolitik*, dannet af kredsen omkring *Fredens Tilhængere*. I 1954 trådte Dich ind i ledelsen for *Dansk Fredskonference*, og ambassaden citerede ham for at virke for Danmark som neutralitetszone og en neutralisering af Tyskland som det første skridt mod en udtræden af Atlantpagten. En analyse hæftede

¹ Reference til samtale med Hermod Lannung, I. Sysojev, det sovjetiske gesandtskab i Danmark til udenrigsminister V.M. Molotov, 30. august 1954, AVP RF f. 085, op. 38, p. 151, d.10, ll. 35, 42-43; Om en uddybning af formuleringen om "muligheden af en fredelig overgang til socialismen under udnyttelse af parlamentet", Aksel Larsen til SUKP's CK, udateret, formentlig februar 1956, RGANI f. 5, op. 28, d. 435, l. 88.

² K. Rodionov til de sovjetiske ambassadører i Sverige, Norge, Danmark og Island, 4. februar 1958, AVP RF f. 085, op. 42, p. 162, d. 6, l. 1.

³ Referat af samtale med sekretær i DKP's CK Svend Nielsen 5. februar 1952, indberetning fra ambassaderåd F.M. Malgin 25. februar 1952, RGASPI f. 17, op. 137, d. 935, ll. 71-74.

sig ved, at Dich mente, at statsministeren ville kunne fremsætte et forslag om neutralitet og udtræden af Atlantpagten med stor støtte. Dich skulle også have sagt, at en handelsaftale med østblokken ville fratage partiet Venstre dets bekymringer om tab af markeder i forbindelse med en udtræden af pagten. Desuden pegede Dich ifølge den sovjetiske analyse på kirkeminister Bodil Koch som værende blandt de enkelte "fra ledelsen, der støtter en neutralitetskurs".⁴

Ambassaden havde siden begyndelsen af 1950'erne interesseret sig for Bodil Koch. Hun blev citeret for at fremhæve en bred dansk folkelig opslutning bag neutralitetstanken og dermed også bag den finske præsident Kekkonens opfordring i 1952 til Norge og Danmark om at forlade NATO.⁵ En socialdemokrat, der ikke befandt sig i toppen af partiet, men som ambassaden tilsyneladende jævnligt havde samtaler med, var Grethe Forchhammer. Hun var fra 1950 med i *Fredens tilhængere* og fra 1952 medlem af den "Danske initiativkomité for en fredelig løsning af det tyske spørgsmål" under *Verdensfredsrådet*. Forchhammer stod ifølge de sovjetiske repræsentanter for det forberedende arbejde med personer, "som det vil være formålstjenligt at invitere til Sovjetunionen".⁶

Kontakten til Socialdemokratiet forblev i perioden begrænset til enkeltpersoner. I 1956 søgte det sovjetiske kommunistparti i forbindelse med H.C. Hansens besøg i Moskva forgæves at få et samarbejde i stand med Socialdemokratiet. H.C. Hansen afviste ved at sige, at han var i Moskva som statsmand, ikke som politiker.⁷ I oktober 1957 henvendte Khrusjtjov sig på vegne af Sovjetunionens kommunistiske parti til ledelsen af Socialdemokratiet med henblik på at finde fælles fodslag i internationale spørgsmål, men fik atter et afvisende svar.⁸

Sovjetunionen havde siden 1948 i diplomatiske kontakter til Danmark jævnligt refereret til den eksportkontrol af vestlig udenrigshandel, som USA i forberedelserne til det vestlige sikkerhedspolitiske samarbejde havde indført i forbindelse med Marshallplanen. Den såkaldte Coordinating Committee (COCOM) opstillede lister over varer, der kunne anvendes militærstrategisk, og som det derfor var forbudt at eksportere til østblokken. Moskva havde udfordret COCOM, der indtil 1953 var et hemmeligt, vestligt tiltag, ved i 1951 at

⁴ Presseklip og referat af samtaler med danskere, sammendrag af M. Gribanov, leder af MID's skandinaviske afdeling, 28. januar 1956, RGANI f. 5, op. 28, d. 435, ll. 79-80.

⁵ Referat af samtale med Bodil Koch 9. februar 1952, indberetning af ambassadør Vetrov 25. februar 1952, RGASPI f. 17, op. 137, d. 935, ll. 66-68.

⁶ Samtale med Oluf og Grethe Forchhammer 14. december 1951, indberetning af Vetrov 21. december 1951, AVP RF f. 07, op. 26, p. 45, d. 100, ll. 52-54.

⁷ Bent Jensen, *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-65*, 1999, s. 488.

⁸ "Otkliki v Danii na obrasjtjenije CK KPSS k rukovodstvu datskoj sotsijal-demokratitjeskoj partii po voprosu o polosjenii na Blisjnem Vostoke" [Danske reaktioner i forbindelse med SUKP's CK's henvendelse til det danske socialdemokrati i spørgsmålet om situationen i Mellemøsten] Indberetning fra V. Judintsev 2. sekretær ved ambassaden i København, 18. oktober 1957, AVP RF f. 85, op. 47, p. 45, d. 10, ll. 66-72.

Bodil Koch, MF for S 1947-1971. Kirkeminister 1950 og 1953-1966, kulturminister 1966-1968. (Folketinget).

oprette en organisation, der havde til opgave at skabe opinionsopbakning i Vesten til øget Øst-Vesthandel.

Desuden havde Moskva noteret sig, at almindelig samhandel med østblokken havde opbakning i de danske regeringer, og man vurderede at kunne udnytte, at Danmark umiddelbart efter krigen havde et betydeligt underskud på handelsbalancen og i det hele taget led af mangel på råstoffer til industrien og på foderstoffer til landbruget.⁹ Handelsaftaler mellem Danmark og landene i østblokken ville bidrage til at så splid mellem den danske regering og ”højrekredse i England og USA”, vurderede de sovjetiske repræsentanter i Danmark.¹⁰



Endelig mente de sovjetiske ambassademedarbejdere, at fremhævelse af den økonomiske byrde i forbindelse med Danmarks integration i NATO's forsvaret var noget, venstrepolitikere var følsomme over for. Gennem kontakter i Venstres presse håbede ambassaden, at kampagnerne kunne nå landområderne, ikke mindst med argumentet om de høje skatter, som oprustningen medførte. Ambassadens samtalepartnere foreslog også at arbejde med Venstre-folk i danske erhvervskredse og i Landbrugsrådet.¹¹

For en påvirkning af Venstres bagland i spørgsmålet om neutralitet refererede ambassaden til venstrepolitikeren Elin Appel. Appel var medlem af Folketinget 1945-1950 og sad i Verdensfredsrådet og Fredens Tilhængere i 1951. Appel var kendt for at optræde stærkt kritisk over for politikken i østblokken, men også for at være fortaler for dansk neutralitet.¹² Appels arbejde blev fremhævet i Land og Folk og af Mogens Fog som et udtryk for fredsbevægelsens politiske bredde i Danmark.

Et alternativ til NATO i form af neutralitet eller nordisk forbund var ifølge ambassaden det primære tema i kontakterne til Det Radikale Venstre.¹³ På

⁹ "Sovjetpressen om dansk koldkrigsneutralitet", 28. april 1952, indberetning fra Moskva, UM 105.M.28.a.; *Pravda*, 23. juli 1952.

¹⁰ Vetrovs indberetning til G. Pusjkin, MID's kollegium, 4. januar 1954, AVP RF f. 085, op. 38, p. 151, d. 10, l. 4.

¹¹ Referat af samtale med Kai Moltke, 12. december 1955, indberetning af attaché ved ambassaden i København Ja. A. Khudolij, RGANI f. 5, op. 28, d. 435, l. 6; Jørgen Dichts samtale med Sysojev 17. maj 1955 gengivet af M. Gribanov, leder af MID's skandinaviske afdeling, 28. januar 1956, RGANI f. 5, op. 28, d. 435, ll. 80. Jf. i øvrigt DIIS-interview med Arne Christiansen, 11. november 2004.

¹² Referat af samtale med Elin Appel 6. januar 1951, indberetning af Vetrov, sovjetisk gesandt i Danmark, 21. januar 1951, AVP RF f. 07, op. 26, p. 45, d. 100, ll. 3-4.

¹³ M. Gribanov, leder af MID's skandinaviske afdeling til Semjonov 1. februar 1956, AVP RF f. 085, op. 40, p. 158, d. 10, ll. 1-3.

ambassaden betragtede man den radikale presse som generelt forsigtig; mulighederne for påvirkning lå i den radikale provinspresse, som blev anset for at være ”progressiv”, f.eks. *Holbæk Amts Tidende* og *Skive Folkeblad*.¹⁴ Efter trepartiregeringens dannelse i 1957 noterede ambassaden sig, at de radikale var rykket til højre, men stadig var utilfredse med Danmarks deltagelse i NATO, og det kunne fra sovjetisk side derfor være formålstjenligt at støtte tanken om et skandinavisk forsvarsforbund efter de radikales ønske.¹⁵ Efter en samtale med DKP’eren Kai Moltke bemærkede ambassaden i sin indberetning, at Det Radikale Venstre ikke havde et veludviklet bureaukratisk apparat, og at selv fremtrædende medlemmer var uafhængige af partiet. Disse forhold burde ifølge Moltke udnyttes af kommunisterne. Man hæftede sig ved Moltkes idé om at invitere radikale til Sovjetunionen i højere grad end ”dem, som blot giver penge til Land og Folk”. Efter Moltkes mening blev der ikke satset nok på dem, ”som er nødvendige at vinde for sin side og evner at holde foredrag og fortælle om deres rejse”.¹⁶ I årene umiddelbart efter Danmarks tiltrædelse af Atlantpagten antog ambassaden, at de radikale kunne være indgangen til dansk opslutning bag Sovjetunionens FN-politik og globale politik i det hele taget, og dermed en genvej til at fremme en NATO-skeptisk linje. Ambassaden var optaget af den danske afdeling af føderalistgruppen *Een Verden*, som i 1950 havde over 50 medlemmer i Rigsdagen. Til Moskva indberettede ambassaden om radikale kontakter til ”Mellempfolkeligt Samvirke” og ”Unge anti-fascistiske komité”.¹⁷

Det generelle indtryk af ambassadens henvendelser til danske borgerlige politikere i perioden er imidlertid, at langt hovedparten af danskerne var varssomme med deres udtalelser og bekymrede for at blive taget til indtægt for sovjetiske standpunkter. Desuden udviklede samtalerne sig ind imellem i en advarende retning, som må antages at have gjort danske politikere forsigtige i deres udmeldinger.¹⁸

Selv vurderede ambassaden i sidste halvdel af 1950’erne, at det var vanskeligt at præge den parlamentariske situation i NATO-politikken. Der var ikke de store meningsforskelle mellem regering og opposition i forbindelse med

¹⁴ Referat af samtale med Kai Moltke, 12. december 1955, indberetning af attaché ved ambassaden i København Ja. A. Khudolij, RGANI f. 5, op. 28, d. 435, l. 4.

¹⁵ Referat af samtale med næstformand for DKP og i dansk-sovjetisk forening Alfred Jensen 27. november 1957, indberettet af Nikitin, l. sekretær ved den sovjetiske ambassade i København, 3. december 1957, GARF f. 5283, op. 20, d. 55, ll. 138-141; ”O positsii Danii po otnosjeniju k sosdaniju ”Severnogo Oboronitelnogo Sojusa” [Om Danmarks holdning til dannelsen af et ”Skandinavisk Forsvarsforbund”] udateret 1957, AVP RF f. 85, op. 48, p. 48, d. 14, ll. 23-28.

¹⁶ Referat af samtale med Kai Moltke, 12. december 1955, indberetning af attaché ved ambassaden i København Ja. A. Khudolij, RGANI f. 5, op. 28, d. 435, l. 5-6.

¹⁷ Samtale med Mogens Fog og Elin Appel 18. december 1951, indberetning af Vetrov, det sovjetiske gesandtskab i København, 21. december 1951, AVP RF f. 07, op. 26, p. 45, d. 100, ll. 57-59.

¹⁸ Vetrovs samtaler med en række danskere i 1951, AVP RF f. 07, op. 26, p. 45, d. 100, ll. 1-63; Presseklip og referat af samtaler med danskere, sammendrag af M. Gribanov, leder af MID’s skandinaviske afdeling, 28. januar 1956, RGANI f. 5, op. 28, d. 435, ll. 72-86.

NATO's daværende tiltag, atombevæbning, dansk-tysk militært samarbejde, NATO depoter i Jylland og oprettelse af dækningsstyrker.¹⁹ Danmark var, som det blev beskrevet, underlagt USA og frygtede fremgang for "progressive kræfter", som i sovjetisk terminologi var en samlet betegnelse for grupperinger, hvis holdninger Sovjetunionen kunne identificere sig med eller håbede at kunne påvirke – fra arbejderbevægelse over fredsbevægelse til kommunister. Desuden hæftede indberetningerne sig ved, at dansk presse førte regeringernes antisovjetiske kampagner igennem. Ambassaden håbede i stedet på at præge danskerne i ikke-parlamentarisk sammenhæng. Det var eksempelvis vurderingen, at forslaget om atomfri zone havde gjort et "gunstigt indtryk på brede kredse af befolkningen."²⁰ I 1960 fastsatte ambassaden med henvisning til forordningen af 19. januar 1956 som sit mål fortsat at bidrage til, at "dette land i praksis overgår til neutral status".²¹

Der er uklart, hvorvidt Moskva fik kontakter til og satte sit præg på Socialistisk Folkeparti efter 1959. Den splittelse, som opstod i DKP i 1958, og som førte til dannelsen af SF, så Moskva i første omgang som katastrofal for den kommunistiske bevægelse. Sovjetunionens repræsentanter søgte gennem 1958 at neutralisere Larsens indflydelse i DKP, mest markant ved et møde i København i efteråret 1958.²² Den 15. november 1958 blev Aksel Larsen ekskluderet af DKP, anklaget for "revisionisme".

Det sovjetiske kildemateriale viser en stigende sovjetisk interesse for Thomas Christensen, som fra 1954 sad i ledelsen for Dansk fredskonference. I foråret 1961 brød han med Det Radikale Venstre og gik til SF, da hans "pacifistiske indstilling var uforenelig med de radikales skridt mod højre", som han opfattede de radikales accept af oprettelsen af enhedskommandoen.

Den sovjetiske ambassade var fordømmende over for Christensens overgang til SF, "Larsen-revisionisternes" side, og var bekymret for, at hans virke som formand i Dansk fredskonference ville blive påvirket af "revisionismen", ligesom *Kampagnen mod Atomvåben* ansås for at være under indflydelse fra SF

¹⁹ Spravka [notat] fra MID's skandinaviske afdeling, 6. januar 1960, AVP RF f. 085, op. 45, p. 167, d. 8, ll. 1-5; "K voprosu o prinjatii novogo voennogo sakona v Danii, osnasjtjenija voorusjonnykh sil strany atomnym orusjijem i stroitelstva innostranykh vojennykh skladov" [Om vedtagelse af en ny militærlov i Danmark, levering af atomvåben til landets væbnede styrker og etablering af udenlandske militære depoter] indberetning fra ambassadør i København, Levytjkin, til chef for skandinavisk afdeling i MID, Lunkov, 11. november 1959, AVP RF f. 85, op. 49, p. 52, d. 15, ll. 29-36.

²⁰ "O sovetsko-datskikh otosjenijakh v pervoj polovine 1958 goda" [Om de sovjetisk-danske forbindelser i første halvdel af 1958] indberetning fra chargé d'affaires på den sovjetiske ambassade i København F. Mikhajlov til USSR's viceudenrigsminister A.V. Sakharov, 11. august 1958, AVP RF f. 085, op. 42, p. 162, d. 6, l. 53

²¹ "Sovetsko-datskije otosjenija v 1956-1959. Spravka" [De sovjetisk-danske relationer 1956-1959. Notat] 2. sekretær i MID's skandinaviske afdeling V. Morosov, 17. februar 1960, AVP RF f. 85, op. 45, p. 167, d. 8, l. 6.

²² Jf. Aksel Larsen-referaterne i udredningens bilag. Se endvidere Kurt Jacobsen, *Aksel Larsen – en politisk biografi*, 1993, s. 544.

og blev anset for at være rettet mod Sovjetunionen, fordi den ”tog skridt mod at paralisere andre pacifistiske og neutralistiske organisationers virke”.

En planlagt invitation fra *Den sovjetiske komite til forsvar for freden* til Thomas Christensen blev af samme grund aflyst af Levytjkin. Kommunisterne Ib Nørlund, Willy Fuglsang og Knud Jespersen prøvede imidlertid at overbevise Levytjkin om, at det ville være hensigtsmæssigt at fortsætte kontakten til Thomas Christensen. DKP’erne ville selv ”fortsætte arbejdet med ham” og mente at have kontrol med, at revisionismen ikke bredte sig til Konferencen.

Selv forklarede Christensen ifølge referatet sit skift fra de radikale til SF med, at det var ”et skridt fremad”, og ”ikke mod kommunistpartiet, men tværtimod til den side, som støtter det.” Som ”overbevist pacifist” kunne han imidlertid ikke gå til DKP. Han forklarede, at der i SF var mange sande venner af Sovjetunionen, som ikke ville tillade, at Aksel Larsen og andre af hans kolleger i ledelsen gjorde partiet antisovjetisk. Ligeledes kunne SF’s brede platform i det danske samfund efter Christensens mening give mulighed for at ”støtte nogle af Sovjetunionens udenrigspolitiske kerneforslag”, og i den sammenhæng havde ”SF en stor fremtid i Danmark”, mente han. Christensen bemærkede ifølge Levytjkins referat i oktober 1961, at han ville ”gøre alt hvad der var nødvendigt for at udvikle forståelsen og forbedre de politiske forhold mellem Sovjetunionen og Danmark”.²³

Af østtysk materiale fremgår det ligeledes, at SF’s revisionisme i første omgang blev fordømt, men efter 1964 udviste SED interesse for samarbejde med nordiske SF-partier i en ”aktionsenhed”. I 1966 kritiserede SED DKP for ikke at udnytte et samarbejde med SF.²⁴ Inden disse tanker tog form i østblokken, var der sket en kobling mellem *Dansk Fredskonference* og SF, som sikrede kontinuitet fra de tidlige 1950’eres kommunistiske fredsaktiviteter. SF vedtog på sin første kongres i juni 1959 et sikkerhedspolitisk program, der stort set var enslydende med *Dansk Fredskonference*, og et stort personsammenfald var at finde i ledelserne.

SF stod i høj grad bag organiseringen af Kampagnen mod Atomvåben, der havde mange fællestræk med kampagnemetoderne fra de tidlige 1950’ere.²⁵ Her søgte DKP indflydelse gennem poster i ledelsen. DKP’eren Villum Han-

²³ Referat af samtale med Knud Jespersen og Willy Fuglsang 3. maj 1961, indberetning af ambassadør K. Levytjkin 10. maj 1961, RGANI, f. 5, op. 50, d. 326, l. 77; Referat af samtale med Ib Nørlund 4. juli 1961, indberettet af ambassaderåd Sjuravljov 11. juli 1961, RGANI f. 5, op. 50, d. 326, l. 127; Referat af samtale med Ib Nørlund 18. juli 1961, indberettet af ambassadør K. Levytjkin 19. juli 1961, RGANI f. 5, op. 50, d. 326, ll. 135-136; Referat af samtale med Ib Nørlund 4. august 1961, indberetning af ambassaderåd N. F. Poseljanov 12. oktober 1961, RGANI f. 5, op. 50, d. 326, l. 152; Referat af samtale med Thomas Christensen 1. oktober 1961, indberetning af ambassadør K. Levytjkin 3. oktober 1961, RGANI f. 5, op. 50, d. 326, ll. 154-155.

²⁴ Redegørelse, oktober 1965, SAPMO-Barch Rapport, 15. juni 1966, SAPMO-Barch, DY 30/IV A 2/20.

²⁵ Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, 1997, s. 48-51.

sen blev næstformand i *Komitéen for oplysning om Atomfaren* fra 1957 og varetog også posten i det internationale samarbejdsorgan *The European Federation Against Nuclear Arms*, oprettet på et møde i London 17. - 18. januar 1959. Føderationen sammenbandt den vesttyske *Kampf dem Atomtod*, oprettet i 1958 efter den tyske forbundsdays vedtagelse af atombevægning og det britiske *Campaign for Nuclear Disarmament* (CND) fra samme år. I 1960 udgav Villum Hansen på vegne af Komitéen for oplysning om atomfaren pjecen "En by som København et år efter atombombeangreb" med minutiøse skildringer af de ødelæggelser man forestillede sig i Danmark fortalt af en læge og en husmor.

Det sovjetiske kildemateriale viser, at medarbejderne ved den sovjetiske ambassade også forsøgte at etablere forbindelser til Nordisk Råd. I 1956 havde ambassaden kontakt med Nordisk Råds formand, Erik Eriksen, og med andre fremtrædende medlemmer af Rådet såsom Bertel Dahlgaard, G. Pedersen og Franz Wendt. Man forsøgte gennem Bertel Dahlgaard at undersøge mulighederne for at skabe kontakter mellem Nordisk Råds organer og sovjetiske organisationer, men "mødte i dette spørgsmål åben modstand". Dahlgaard erklærede, at Nordisk Råd ikke havde nogen forbindelser med lande uden for Skandinavien. Erik Eriksen gik i princippet ind for etablering af personlige kontakter mellem skandinaviske politikere og repræsentanter for Sovjetunionen, men afviste forbindelser mellem Nordisk Råds kommissioner og sovjetiske organisationer.²⁶

Henvendelsen til Nordisk Råd var et led i ambassadens bestræbelser på at udføre anvisningerne i Instansens (dvs. politbureauets) beslutning af 19. januar 1956 med titlen "Om de kommende forholdsregler vedr. relationerne til Finland og de skandinaviske lande" (se kapitel 26). Ud fra disse anvisninger havde ambassaden "stillet sig selv den opgave samtidig med en forbedring af de dansk-sovjetiske relationer at opnå en svækkelse af Danmarks forbindelser med NATO og at bidrage til en styrkelse af de neutralistiske stemninger i den danske offentlighed".²⁷ Som et eksempel på, hvordan man søgte at løse denne opgave, kan anføres ambassadens bestræbelser på at promovere den fredelige sameksistens' principper i Danmark. Ambassadør Slavin foreslog i en indberetning til chefen for MID's skandinaviske afdeling, Iljitjov, at man skulle anmode en gruppe kendte danskere om at sende et åbent brev til Indiens statsminister, Nehru, "og bede ham fortælle, hvilke positive resultater der var opnået i relationerne mellem stater, der byggede deres udenrigspolitik på den fredelige sameksistens' fem principper". Ambassadøren nævnte navnene på de personer, han havde i tankerne til udførelsen af denne opgave: Chefredaktørerne af venstreavisen "Fyns Tidende" S.P. Qvist og Knud Madsen

²⁶ Indberetning fra ambassadør Slavin til chefen for MID's skandinaviske afdeling, Iljitjov, 31. juli 1956, AVP RF f. 85, op. 40, p. 158, d. 10, ll. 27-28.

²⁷ Sst. l. 27.



Dansk delegation i maj 1950 foran Hotel Astoria i Leningrad. Kirkeby er nr. 8 fra højre. Med er bl.a. også Mogens Fog (nr. 5 fra højre) og Hans Scherfig (bagerst, med briller). (Landsforeningens arkiv).

samt den radikale Ellen Hansen, der var chefredaktør af den radikale avis "Skive Folkeblad".²⁸

Et andet forslag fra ambassadøren gik ud på, at man skulle få en gruppe danskere til at skrive et åbent brev til pressen om nødvendigheden af, at Danmark byggede sin udenrigspolitik på den fredelige sameksistens. Til løsning af denne opgave forestillede ambassadøren sig bl.a. den radikale professor Milters, socialdemokrat og generaldirektør i skatteministeriet Knud Korst, fabrikant S. Madsen og journalisterne Kate Fleron og Anker Kirkeby.²⁹ Kirkeby havde allerede i 1951 tilbudt sin hjælp til den sovjetiske ambassade. Han ville forsøge via sin stilling på Politiken at nå ud til en bredere læserskare med de sovjetiske budskaber, da han anså det for vigtigt at komme ud over Land og Folks snævre kreds. Kirkeby foreslog ligeledes et møde med medlem-

²⁸ Indberetning fra ambassadør Slavin til chefen for MID's skandinaviske afdeling, Iljitjov, 12. juli 1956, AVP RF f. 85, op. 40, p. 158, d. 10, l. 25. Jf. i øvrigt DIIS-interview med Arne Christiansen, 11. november 2004, hvor Arne Christiansen beretter om den udenrigspolitiske holdning på Fyns Tidende og generelt i Venstrepressen.

²⁹ Sst., l. 25.

mer fra Det Radikale Venstre, som gik ind for neutralitet.³⁰ Det vides ikke, om disse forslag er blevet godkendt i MID, og heller ikke, om de er blevet ført ud i livet. Men ambassadørens indberetning med henvisning til en række navngivne danskere viser i sig selv noget om den detaljerede planlægning af påvirkningspolitikken. De fleste af kontakterne var kendt fra Landsforeningen og kom dermed fra en forholdsvis snæver kreds. At forsøgene ikke altid gik glat ses af, at Politikens redaktion ifølge Landsforeningen forsøgte at nægte Kirkeby deltagelse i en rejse til Sovjetunionen i maj 1950. Kirkeby mente, at i så fald skulle bladet ”ophøre med at tale om Sovjetunionen som et lukket land”. Det udløste rejsegodkendelsen, men Kirkebys rejsebeskrivelser blev angiveligt ikke optaget i bladet.³¹

Indsatsen fra DDR: Kampen for anerkendelse

Det tyske spørgsmål fremstod som en af de helt centrale anstødssten mellem Øst og Vest i den tidlige kolde krig. Med oprettelsen af først Forbundsrepublikken Tyskland og dernæst den Tyske Demokratiske Republik (DDR) deltes resterne af det slagne Tyskland, som anden verdenskrigs sejrsmagter ellers havde forudset skulle behandles som en enhed. Fra vesttysk side nægtede Adenauer-regeringen med rygdækning fra USA og de andre vestmagter at acceptere delingen af den tyske nation. Adenauer bestred legitimiteten af SED-styret i DDR, idet det i modsætning til den vesttyske regering ikke havde et folkeligt mandat. Den vesttyske regering iværksatte derfor en international politisk blokade af DDR, idet den forbeholdt sig retten til såkaldt „Alleinvertretung“, altså retten til at være den eneste stat, der kunne repræsentere Tyskland internationalt. Denne politik blev bakket op af den såkaldte Hallstein-doktrin opkaldt efter forbundsrepublikkens viceudenrigsminister Walter Hallstein. Den tilsagde vesttyske sanktioner mod lande, der anerkendte DDR, og som følge heraf afbrød Forbundsrepublikken sine diplomatiske relationer med Jugoslavien, da Tito i 1957 valgte at anerkende DDR. De øvrige NATO-lande støttede den vesttyske politik, hvorved kun de socialistiske lande samt enkelte stater i den tredje verden anerkendte den østtyske stat.³²

I de første år af den kolde krig tog DDR-regeringen ikke væsentlige skridt for at ændre landets internationale stilling. Det skyldtes, at den sovjetiske ledelse endnu ikke havde opgivet håbet om et forenet, neutralt Tyskland. Således var det tyske spørgsmål endnu ikke fuldstændig lukket, i hvert fald ikke fra sovjetisk side et godt stykke op gennem 1950’erne. Det fandt en vis

³⁰ Referat af samtale med journalist A. Kirkeby 15. maj 1951, indberetning af Vetrov 21. maj 1951, AVP RF f. 07, op. 26, p. 45, d. 100, ll. 21-24.

³¹ Alfred Jensen, *Landsforeningen Danmark-Sovjetunionen 60 år*, 1984, s.13.

³² Danmarks forhold til DDR findes omfattende beskrevet hos: Karl Christian Lammers, *Hvad skal vi gøre med Tyskerne bagefter? Det dansk-tyske forhold efter 1945*, 2005, s. 171ff.

afklaring, da Sovjetunionen i 1954 officielt overdrog østtyskerne suveræniteten over udenrigspolitikken.³³ Det betød naturligvis ikke, at DDR dermed fik frit slag på den internationale scene, men dog at landet inden for de overordnede rammer af den sovjetiske politik kunne tage udenrigspolitiske initiativer.

SED-styret iværksatte en årelang kampagne for at opnå anerkendelse. De nordiske lande var i denne sammenhæng tidligt en spydspids i den østtyske kampagne. Allerede i 1955 gav generalsekretær Walter Ulbricht startskuddet til en mere aktiv politik over for Norden under sloganet „Østersøen skal være et fredens hav“.³⁴

Østtyskernes bestræbelser var indpasset i de socialistiske landes samlede indsats over for Skandinavien og Danmark. Kampagnen betjente sig af det østlige propagandafællesskab med udgangspunkt i den *fredelige sameksistens*. Derved fik den østtyske kampagne en generelt underbyggende funktion i forhold til den samlede østlige påvirkningsindsats. Derudover søgte Øst at anvende anerkendelsesspørgsmålet som en kile, der kunne skydes ind mellem de NATO-allierede.

Østtyskerne manglede en platform, hvorfra de kunne udbrede deres budskab. Da den danske regering fulgte den fælles vestlige linje i sin håndtering, afviste Danmark at tage imod henvendelser fra DDR-regeringen, ligesom man fra dansk side undgik at tage skridt, der kunne tolkes som en *de jure* eller en *de facto* anerkendelse af DDR.³⁵ Det efterlod østtyskerne i en situation, hvor fundamentet for deres arbejde var SED's formaliserede forhold til DKP samt de private kontakter, som de tidligere tyske kommunistiske flygtninge havde opbygget i mellemkrigstiden og under krigen. DKP stillede sig loyalt på DDR's side og talte blandt andet den østtyske stats sag i *Land og Folk* samt på Folketingets talerstol. Østtyskerne måtte imidlertid sande, at deres danske kammeraters indflydelse ikke blot var begrænset, men også svindende.³⁶ Derfor var behovet for bredere politiske kontakter og for selv at være til stede i Danmark stort.

En ambassade i København var naturligvis udelukket for den officielt ikke-eksisterende østtyske stat. Som kompensation for denne mangel udnyttede DDR de kontakter, der naturligt eksisterede mellem Danmark og DDR. Østtyskerne satsede i den sammenhæng bevidst på handel, trafik og turisme.³⁷ Handelsområdet var umiddelbart det mest tilgængelige, idet den øst-

³³ Joachim Schlotysek, *Die Aussenpolitik der DDR*, 2003, s. 14.

³⁴ Michael F. Scholz, „Die Nordeuropapolitik der DDR (bis 1963)“. Robert Bohn, Jürgen Elvert, Karl Christian Lammers (red.), *Deutsch-skandinavische Beziehungen nach 1945*, 2000, s. 21-43.

³⁵ Karl Christian Lammers, „Danmarks forhold til DDR 1950 til 1973. DDR i dansk Tysklandspolitik“. Andreas Linderoth, Thomas Wegener Friis (red). *DDR og Norden*, 2005, s. 115.

³⁶ Thomas Wegener Friis, *Den nye nabo. DDR's forhold til Danmark 1949-1960*, 2000, s. 142.

³⁷ *Ibid.* s. 41. Sovjetunionen benyttede sig også af disse områder i sin udenrigspolitik. Det særlige ved tilfældet DDR var imidlertid, at østtyskerne ikke blot kunne bruge områderne som udenrigspolitisk løftestang. De kunne skabe konkrete resultater, der udvidede deres udenrigspolitiske spillerum samt som symbolske markeringer af Vestens voksende accept af DDR.

tysk-danske handel foregik mellem DDR's udenrigshandelsorganisation på den ene side og de ledende danske erhvervsorganisationer Industrirådet, Landbrugsrådet, Grosserer-Societetet og provinshandelskammeret på den anden.³⁸ Selvom disse toneangivende organisationer naturligvis holdt kontakt til de danske myndigheder, så drejede det sig formelt om rent private forbindelser, som den danske stat ikke havde lod og del i. Det forhold muliggjorde, at DDR i samarbejde med organisationerne i 1956 kunne oprette en handelsrepræsentation i København. Repræsentationen, der varetog interesserne for DDR's *Kammer für Aussenhandel* under ministeriet for udenrigshandel, var principielt et privat foretagende og ikke en statslig repræsentation, hvorfor den ikke officielt kunne udlægges som en anerkendelse ad bagvejen.

Løsningen af trafik- og rejse spørgsmål var vanskeligere. Der eksisterede fra gammel tid en færgeforsbindelse mellem Gedser og Warnemünde, der blandt andet befordrede den direkte togforbindelse København-Berlin. I arbejdet hermed var danske myndigheder i form af DSB under ministeriet for offentlige arbejder og DDR's Deutsche Reichsbahn nødt til at komme overens om en praktisk måde at håndtere disse spørgsmål på. Løsningen blev fra dansk side, at man varetog forbindelserne til DDR på embedsmandsniveau for at undgå at komme i karambolage med de vesttyske håndhævere af Hallsteindoktrinen.³⁹ Ligesom på handelsområdet udnyttede østtyskerne deres samarbejde med danskerne om praktiske problemer til at etablere et brohoved i København gennem oprettelsen af en trafikrepræsentation i Danmark i 1960.

Med de to repræsentationer i København fik DDR mulighed for at etablere sig i Danmark med egne folk. Foruden at løse de opgaver, der var forbundet med de praktiske handels- og trafikproblemer, havde de også en klar politisk funktion og en politisk symbolværdi.⁴⁰ Den politiske funktion var at fungere som det østtyske udenrigsministeriums forlængede arm i Danmark ved dels at udvikle politiske kontakter, dels at udfærdige rapporter om den politiske situation i Danmark.⁴¹ På det symbolske plan tilstræbte de østtyske repræsentatio-

³⁸ Carel Horstmeier, „Særlige forbindelser? Danmark og DDR 1949-1973“. Andreas Linderoth, Thomas Wegener Friis (red.), *DDR og Norden*, 2005, s. 129.

Carel Horstmeier beskriver desuden forholdet mellem Danmark og DDR i en forestående doktorafhandling ved universitetet i Groningen „Mit einer Anerkennung ist vorläufig nicht zu rechnen. Die Anerkennung der DDR und die Beziehungen zu den Niederlanden, Belgien und Dänemark 1949-1973“; Janus König Sørensen, „Fremlæggelse ved Erhvervshistorisk seminar 1.11.2002. F.S.D. – Foreningen til formidling af samhandel mellem Danmark og DDR, 1957-1975“, 2002. (Upubliceret manuskript)

³⁹ Karl Christian Lammers, „Danmarks forhold til DDR 1950 til 1973. DDR i dansk Tysklandspolitik“. Andreas Linderoth, Thomas Wegener Friis (red.) *DDR og Norden*, 2005, s. 118.

⁴⁰ Hvorledes symbolske markeringer af DDR's suverænitet virkede på andre områder, er for sportens vedkommende beskrevet af Karl Christian Lammers, „Da DBU var på nippet til at anerkende DDR“. Klaus Petersen, Niels Arne Sørensen, *Den kolde krig på hjemmefronten*, 2004, s. 183-190.

⁴¹ Thomas Wegener Friis, *Den nye nabo. DDR's forhold til Danmark 1949-1960*, 2000, s. 43.

ner at fremstå som en skyggeambassade. Alene navnet på trafikrepræsentationen „Verkehrsvertretung der Deutschen Demokratischen Republik“ signalerede officiel repræsentation, et forhold der i Norge havde ført til, at det norske postvæsen nægtede at udbringe post.⁴² Repræsentationerne anvendte østtyske mærkedage som DDR-grundlæggelsen til symbolske markeringer og afholdt officielle festligheder med indbydelser til danske politikere og embedsmænd. En særlig fjer i hatten var i denne forbindelse afholdelsen af DDR's 11 års statsjubilæum i 1960, hvor østtyskerne blandt andet kunne tælle Folketingets formand på gæstelisten.⁴³ De øvrige østlandes ambassader understøttede DDR's bestræbelser på at afstive deres repræsentationers status ved at behandle de østtyske kolleger, som var de en del af det diplomatiske korps.⁴⁴

Vesttyskerne holdt vågent øje med deres østlige modparters aktiviteter i Danmark og var ikke sene til at beklage både de symbolske og de mere reelle gevinster, som DDR indkasserede. Således klagede den vesttyske ambassade over østtyskernes åbenlyse skiltning med deres officielt klingende repræsentationsnavn på trafikrepræsentationen, hvilket førte til, at de danske myndigheder måtte gå i rette med de østtyske repræsentanter.⁴⁵ Vesttyskerne beklagede også størrelsen af den østtyske repræsentation og dens klart politiske kontaktopgaver over for deres danske allierede.⁴⁶ Vesttyskerne benyttede sig også af andre metoder for at modarbejde østtyskernes forsøg på at vinde accept i Danmark. Således kunne læsere af Berlingske Aftenavis blandt andet læse følgende, som stammer fra en artikelserie af journalisten Finn Borberg, der var inspireret hertil af den vesttyske ambassade: ”Der foregår i det skjulte en storpolitisk offensiv i Danmark netop nu. Den går uden om regeringen, uden om udenrigsministeriet, uden om Folketinget. Men den trænger ind i mange hjem, og kun få ved, hvad formålet er. For denne offensiv dækker sig under tilsyneladende upolitiske former. Men hvad det drejer sig om er, at Østtyskland vil have Danmarks anerkendelse”.⁴⁷

⁴² Gro Henriksen, „Mellom allianseloyalitet og markedsinteresser“, *Arbeiderhistorie*, 1995, s. 168.

⁴³ Karl Christian Lammers, „Nachbarschaft und Nichtanerkennung. Probleme der Beziehungen zwischen Dänemark und der DDR (1949-1973)“. Ulrich Pheil (red.), *Die DDR und der Westen. Transnationale Beziehungen 1949-1989*, 2001, s. 119.

⁴⁴ SAPMO-Barch: „Rechenschaftsbericht der Parteileitung der Grundorganisation KV/VV Kopenhagen zur Wahlberichtsversammlung am 20.2.1968“.

⁴⁵ Thomas Wegener Friis, *Den nye nabo. DDR's forhold til Danmark 1949-1960*, 2000, s. 47.

⁴⁶ Carel Horstmeier, „Særlige forbindelser? Danmark og DDR 1949-1973“. Andreas Linderoth, Thomas Wegener Friis (Red.), *DDR og Norden*, 2005, s. 129.

At vesttyskerne nøje overvågede og kommenterede, de østtyske politiske fredstød i Norden kendes også fra de øvrige nordiske lande.

⁴⁷ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA/AA): „Bestand Auswärtiges Amt der Bundesrepublik Deutschland 700/115: „Dänische Pressestimme zu den Infiltrationsversuchen der SBZ in Dänemark“. 8.6.1960. Artiklerne var trykt i *Berlingske Aftenavis* den 28., 30., 31. maj og 1. juni 1960. Citeret efter Carel Horstmeier.

Kampagnen over for politikere og organisationer

Handels- og trafikrepræsentationen var den mest synlige del af de beskrevne forsøg på at bane vejen for anerkendelse. Men ud over dem kunne DDR trække på et stort organisationsapparat. Da SED havde kontrollen med alle myndigheder og organisationer i DDR dog med undtagelse af kirken kunne styret betjene sig af forskellige metoder og tilgangsvinkler for at fremme en stemning for anerkendelse, dels bredt i den danske befolkning, dels mere målrettet blandt politikere og andre meningsdannere. Ved hjælp af partier, fagforeningen FDGB, ungdomsorganisationer FDJ eller andre organisationer eller institutioner på centralt eller lokalt plan kunne det østtyske styre målrette sin indsats over for danskerne.⁴⁸ Hele dette apparat var mobiliseret i DDR's bestræbelser på at formå danskerne til en anerkendelse. Østtyskernes fremgangsmåde svarede til den måde, også Sovjetunionen spredte propaganda på. Dog var østtyskerne i langt højere grad end Sovjet henvist til at anvende denne fremgangsmåde. Den østtyske anerkendelseskampagne blev derved ikke blot et lokalt DDR-fænomen, men et af de mest markante eksempler på de socialistiske landes brede påvirkningspolitik.

I anerkendelseskampagnen tilrettelagde det østtyske apparat et kontaktarbejde, der fortrinsvis rettede sig mod socialdemokratiske, folkesocialistiske, radikale og i mindre grad venstrepolitikere på kommunalt og landspolitisk niveau. Derudover satsede østtyskerne på ungdomsorganisationer, fredsforkæmpere, undervisere, journalister og ikke mindst fagforeningsfolk. Det blev naturligvis fra østtysk side tilstræbt, at disse kontakter havde den størst mulige politiske, formidlingsmæssige og symbolske betydning. Spektret af kontakter spændte meget vidt fra tillidsmænd på enkelte virksomheder til fremtrædende politikere. Derved havde kampagnen en meget bred karakter, der er søgt beskrevet som „public diplomacy“ eller „paradiplomati“.⁴⁹ Begge betegnelser viser, at der var tale om forbindelser, der ikke uden videre lader sig tolke inden for rammerne af klassisk diplomati. Til gengæld var indsatsen i udmærket samklang med konceptet om fredelig sameksistens, der omfattede bredere kontakter til forskellige grupper i de kapitalistiske samfund for derved at fremme de socialistiske landes udenrigspolitiske målsætninger.

I praksis forløb anerkendelsesarbejdet ad tre spor. For det første gennem et aktivt opsøgende kontaktarbejde, der primært udgik fra repræsentationerne i Danmark. For det andet ved et omfattende arbejde med besøgsdelegationer. Det var ofte knyttet til kontaktarbejde, hvor politiske samtaler skulle søges uddybet ved en efterfølgende invitation til besøg i DDR. Den optimale videreudvikling af en sådan kontakt var at den blev institutionaliseret gennem

⁴⁸ Ingrid Muth, *Die DDR-Aussenpolitik 1979-1972. Inhalte, Strukturen, Mechanismen*, 2000, s. 55.

⁴⁹ Andreas Linderoth, *Kampen för erkännande. DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949-1972*, 2002, s. 302ff.; Sven Holtsmark, *Avmaktens diplomati. DDR i Norge 1959-1973*, 1999, s. 24.

en formel aftale om videre delegations- og vidensudvekslinger. For det tredje ved hjælp af de såkaldte *Østersøuger*, der blev afholdt i Rostock årligt fra 1958 til 1975. Da *Østersøugerne* gennem flere år var et centralt propagandainstrument over for de nordiske lande, vil det efterfølgende blive behandlet selvstændigt.

Sigtet med den østtyske kampagne var at forbedre DDR's image og derved skabe velvilje over for den østtyske stat. Denne positive indstilling skulle herefter omsættes i den eftertragtede anerkendelse. Argumenterne, der understøttede DDR's krav om anerkendelse, samlede sig igennem den næsten tyveårige anerkendelsespropaganda i følgende kategorier:

- DDR som ny og antifascistisk stat
- DDR som en fredselkende stat
- DDR som en moderne stat

Præsentationen af DDR som en nyskabelse på tysk grund var tæt forbundet med SED-regimets egen selvforståelse og dets interne legitimeringsgrundlag. Hvor vesttyskerne begrundede deres legitimitet med folkeligt mandat og valg, betragtede DDR-styret sig legitimeret ved at udgøre et alternativ til Forbundsrepublikken. Det så sig selv i et skarpt moralsk modsætningsforhold til det vesttyske styre. Den overlegne moralske position bestod i, at Vesttyskland blev udstillet – og i nogen grad selv udstillede sig – som kontinuiteten i den tyske nation. Med i denne konstruktion fulgte også koopteringen af dele af den gamle elite, der havde indtaget ledende funktioner i nazitiden. I DDR derimod fremstillede styret sig som en ny type tysk stat, der for alvor havde gjort op med fortiden. Det blev markeret ved at fremhæve kommunistpartiet og derved de ledende østtyske personligheds modstand mod Hitler. De fleste ældre funktionærer havde enten tilbragt tid i nazistiske KZ-lejre eller tugthuse eller havde befundet sig i eksil, en del af dem i Danmark og andre skandinaviske lande. Den østtyske skabelshistorie var, at her havde man draget læren af de mørkeste sider af Tysklands historie og derfor grundlagt det antifascistiske DDR. Om end styret reelt var blevet påført udefra af en besættelsesmagt og mere brutalt, end skabelshistorien tilsagde, så fik antifascismen stor betydning som en slags statsreligion med egne højtidere og mindesteder. Antifascismen blev markedsført kraftigt over for de nordiske lande, hvor der herskede en betydelig skepsis over for Tyskland, naturligvis særlig i de tidligere besatte lande Norge og Danmark.⁵⁰

Det virkelige kunststykke i den antifascistiske propaganda var ikke så meget at distancere sig fra den tyske tradition, som at den som resultat skulle udvirke en fordømmelse af vesttyskerne. I det skarpe modsætningsforhold DDR/BRD

⁵⁰ Sven Holtmark, *Avmaktens diplomati. DDR i Norge 1959-1973*, 1999, s. 297.

Thomas Wegener Friis, *Den nye nabo. DDR's forhold til Danmark 1949-1960*, 2000, s. 83ff.

lå i slutningen, at hvis østtyskerne repræsenterede den korrekte og antifascistiske stat, så var Forbundsrepublikken det modsatte – fascistiske arvtagere og revanchister.⁵¹ Det var sådan SED-styret søgte at præsentere vesttyskerne – særlig i takt med Vesttysklands remilitarisering, optagelse i NATO og fra 1961 i den fælles dansk-vesttyske enhedskommando BALTAP.⁵² Østtyskerne pus-tede her bevidst til den antityske følelse i Danmark, som man ikke helt resultatløst forsøgte at overføre på vesttyskerne.⁵³

Et eksempel på, hvordan DDR brugte denne form for propaganda var kam-pagnen i 1964 mod Bundeswehrs nyudnævnte generalinspektør Heinz Trettner. I den forbindelse udgav man fra østtysk side en hvidbog, der anklagede Trettner for krigsforbrydelser under anden verdenskrig.⁵⁴ På topplan fastlagde man i SED en 20-punkts plan for, hvordan denne kampagne kunne holdes i live i Vesteuropa med eksempelvis indkaldelse af vidner samt forsøg på at vinde vestlige politikere til fordømmelse af Trettner. Kampagnen mod Trettner skulle tilrettelægges således, at den kobledes anklagerne om hans for-tid med hans virke i Bundeswehr.⁵⁵ I angrebene på Trettner aktiverede østtys-kerne de vesteuropæiske kommunistpartier – heriblandt det danske.⁵⁶ Derudover skulle de nordiske besøgende præsenteres for dokumentation for anklagerne mod Trettner og andre førende vesttyske personligheder.⁵⁷

Udfaldene mod Vesttyskland fandt i nogen grad en klangbund i Danmark. Således var mange danskere skeptiske over for det militære samarbejde med vesttyskerne, og regeringen var tilbageholdende mod at invitere vesttyske tropper til landet af frygt for den offentlige mening.⁵⁸ Dog magtede DDR næppe at nå målet om at vende danskernes eventuelle frygt for vesttyskerne til en stemme for østtysk anerkendelse.

Ved at opstille modsætningen DDR/BRD som det gode og onde Tyskland opnåede østtyskerne mere end blot anglen efter anerkendelse. Med denne indsats underbyggede de også i vidt omfang de socialistiske landes kampagne mod NATO og mod Tyskland som et kerneland i NATO. Derved bidrog den østtyske propaganda til forsøgene på at skabe splid i NATO-kredsen.

⁵¹ Sådanne sort-hvid kategoriseringer gik ligeledes igen i den sovjetiske propaganda.

⁵² SAPMO-Barch: DY30/IV 2/20/278: „Arbeitsgruppe 203. Dänemark: Jahresplan 1961“. 8.10.1960. DZ9/1432: Konception for delegation fra Friedensrat til en fredskonference (25.-26.11.1961) DY30/N2/20/275: W. Ulbricht til DKP. 2.5.1957.

⁵³ Karl Christian Lammers, *Hvad skal vi gøre ved tyskerne bagefter? Det dansk-tyske forhold efter 1945*, 2005, s. 226.

⁵⁴ *Weissbuch über die Kriegsverbrechen des Generalinspektur der Bundeswehr General Heinz Trettner*, 1964.

⁵⁵ SAPMO-Barch: DY30/IV A 2/2.028/51: „Massnahmen für die Weiterführung der Kampagne gegen Trettner“. 13.5.1964.

⁵⁶ SAPMO-Barch: DY30/IV A 2/2.028/51: Schwabe til Albert Norden. 31.3.1964.

⁵⁷ SAPMO-Barch: DY30/IV A 2/2.028/51: „Massnahmen für die Weiterführung der Kampagne gegen Trettner, Lemmer und Lübke“. 1.7.1964.

⁵⁸ Se kapitel 14. Om den danske skepsis til den vesttyske allierede se Karl Christian Lammers, „Denmark's Relations with Germany since 1945“. Hans Branner. Morten Kelstrup, *Denmark's policy toward Europe after 1945*, 2000, s. 260-281.

At de ovenstående kategorier i nogen grad overlappede hinanden kommer til udtryk i markedsføringen af DDR som antifascistisk stat kontrasteret med et semifascistisk Vesttyskland. Oven på denne modsætning opstillede man fra østtysk side endnu en modsætning, nemlig mellem et fredselkende DDR og et militaristisk Vesttyskland. Forbundsrepublikken blev fremstillet som en revanchistisk stat, der nægtede at anerkende de europæiske grænser, og som en stat, der pustede til konflikter i Europa. Denne skelnen var en del af østblokkens overordnede forsøg på at sætte lighedstegn mellem fred og socialisme. Koblingen havde sine rødder i en ideologisk forestilling om, at de kapitalistiske/imperialistiske samfund befandt sig i konstant strid med deres omverden, mens socialismen, som et bedre system, udelukkede krig.

Sammensmeltningen af fred og socialisme var et væsentligt systemargument i det omfang, det lykkedes at foretage koblingen.⁵⁹ Denne argumentationslinje var ikke noget specifikt DDR-fænomen. Ved at anvende den i anerkendelseskampagnen underbyggede DDR ikke blot sin egen legitimitet, men bidrog også til den overordnede propaganda for det socialistiske system. DDR skulle på østlig side virke som et udstillingsvindue over for Vesten, ligesom Vestberlin gjorde det den modsatte vej.⁶⁰

Hvor centralt fred retorikken stod i billedet, kom til udtryk i det slogan om Østersøen som et fredens hav, som DDR førte sin Nordeuropa-politik under. DDR blev lanceret som en garant for fred i Europa og som en stabiliserende faktor.⁶¹ Inddragelsen af fred gik massivt igen i forskellige afskygninger, men tilsat rationalet om, at er man for fred, er man for anerkendelse af DDR. Samtidig trængte dette modstandere eller skeptikere op i en krog, hvor de automatisk kom til at fremstå som fredsfjendtlige.⁶²

Den sidste komponent til anerkendelsen, nemlig DDR som en moderne stat, kom typisk frem under besøg af danske delegationer i DDR, hvor de tilrejsende blev præsenteret for eksempler på den socialistiske stats resultater. Besøg på kollektivbrug, virksomheder samt kendskab til sygesikring eller arbejdsvilkår og kultur i det socialistiske DDR skulle medvirke til at overbevise gæsterne om systemets omsorg for sine borgere. Det gjaldt også samtaler med udvalgte „repræsentative“ DDR-borgere, der kunne fortælle om lave fødevarerpriser, boliger eller ungdomsarbejde på virksomhederne. Samlet skulle det indgå i den buket af positive indtryk, som en delegation skulle forevises og betages af. Det sidstnævnte blev i afrapporteringen efter delegationsbesøget fast-

⁵⁹ *Geschichte der SED*, 1978, s. 325ff.

⁶⁰ Andreas Linderth, *Kampen för erkännande. DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949-1972*, 2002, s. 41-42.

⁶¹ Herbert Krolkowski, „Die Aussenpolitik der Deutschen Demokratischen Republik und ihre Beziehungen zu den nordeuropäischen Staaten“. *Nordeuropastudien*. Nr. 1. 1966, s. 75-84.

⁶² Michael F. Scholz, *Skandinavische Erfahrungen erwünscht? Nachexil und Remigration. Die ehemaligen KPD-Emigranten in Skandinavien und ihr weiteres Schicksal in der SBZ/DDR*, 1999, s. 245.

holdt i positive ytringer om gæsternes gode indtryk og gerne forbavelse over, at forholdene ikke svarede til det indtryk de havde fra pressen i Danmark.⁶³ Sådanne indtryk skulle omsættes til, at de besøgende rejste hjem og berettede om DDR og „socialismens lyksaligheder“. Ligeledes på dette punkt erkendes en klar kobling mellem spørgsmålet om DDR-ankendelse og styrkelse af socialismebilledet i det kapitalistiske udland, hvorved DDR med sin nationale kamp bidrog til den overordnede sjælekamp i systemkonflikten.⁶⁴

Østersøugen

Østersøugen var en stor årligt tilbagevendende politisk festival, der i en uges stærkt koncentrat forenede alle elementer af den østtyske anerkendelse. Ideen udsprang af en kobling af den sovjetiske fredspropaganda med hensyn til Østersøen – et tema, der i forskellige afskygninger var en klassiker gennem den kolde krig.⁶⁵ Samtidig var Østersøugen en institutionel udbygning af modsætningsforholdet DDR/BRD. Ugen blev lanceret som et fredens modspil til Kielerwoche, som DDR anklagede for at være udtryk for vesttysk militarisme.⁶⁶ Ugen havde sin baggrund i de rent praktiske problemer, DDR havde med at føre anerkendelsespropaganda i Danmark. Østtyskerne havde ganske svært ved at rejse uhindret til Danmark, særligt når besøgene havde et klart påvirkningsformål. Østersøugen muliggjorde, at man som modtræk simpelthen hentede danskerne til DDR for, at de kunne modtage budskabet.

Det politiske udgangspunkt for ugen var en åbningstale, der blev leveret af repræsentanter fra toppen af stats- og partiapparatet. Således holdt generalsekretær Walter Ulbricht selv åbningstalerne de første år. Den stramme centrale koordination af den politiske påvirkning af de besøgende kom til udtryk i argumentationskataloger, hvor de mange deltagere fra de østtyske organisationer og institutioner kunne læse, hvilke emner de skulle diskutere og ikke mindst, hvordan det skulle gøres.⁶⁷

Ugerne kombinerede sportslige og kulturelle oplevelser med en række politiske fora. De førstnævnte arrangementer havde naturligvis en betydning som trækplaster, men samtidig skulle de i handling underbygge billedet af DDR's antifascisme, fredsvilje og modernitet. Det indtryk blev også formidlet gennem besøg på virksomheder i stil med den metode, der blev anvendt i forbindelse med „almindelige“ delegationsrejser.

⁶³ Eksempel på delegationsbesøg: SAPMO-Barch: DY30/IV A 2/20/98: „Bericht über den Aufenthalt der dänischen Bauerndelegation vom 26.4.-5.5.1965“. 11.5.1965.

⁶⁴ Andreas Linderoth, *Kampen för erkännande. DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949-1972*, 2002, s. 305.

⁶⁵ Michael F. Scholz, *Die Ostsee muss ein Meer des Friedens sein*, 1990 (Dissertation), s. 7ff.

⁶⁶ Alexander Muschik, *Die beiden deutschen Staaten und das neutrale Schweden. Eine Dreiecksbeziehung im Schatten der offenen Deutschlandfrage 1949 bis 1972*, 2004 (Dissertation), s. 250ff.

⁶⁷ SAPMO-Barch: DY60/4626: „Anlagen zur Argumentation 15. Ostseewoche 1972“.

Mere politisk klart markerede var de forskellige fora, der blev arrangeret i løbet af Østersøugerne. Det drejede sig om arbejderkonferencer, kvindekongresser, ungdomslejre samt konferencer for henholdsvis kommunalpolitikere (fra 1965) og parlamentarikere (fra 1966).⁶⁸ De politiske fora behandlede emner, der relaterede sig til DDR's og Sovjetunionens udenrigspolitik. Herefter afsluttedes de med proklamationer, der bekræftede den politiske linje og opfordrede til anerkendelse af DDR og til fredelig sameksistens. Af særlig betydning var arbejderkonferencerne, hvor helt overvejende kommunistiske fagforeningsfolk fra de nordiske lande, DDR, Polen og Sovjetunionen diskuterede ikke blot fagpolitiske spørgsmål, men i høj grad også overordnede systemspørgsmål og sikkerhedspolitik.⁶⁹ Arbejderkonferencerne fortsatte, i modsætning til de øvrige aktiviteter, helt frem til DDR's sammenbrud.

Østersøugerne var kendetegnet ved en betydelig grad af forudsigelighed. Den politiske linje var allerede lagt, og rollerne som „de gode og de onde“ var fordelt efter hovedlinjen i den østtyske propaganda. Ugerne udgjorde derved ikke blot et koncentrat af indholdet, men også formen i det østtyske udlandsarbejde. Det var kendetegnet ved en meget begrænset fleksibilitet. Den marxistisk-leninistiske ideologi havde allerede foreskrevet, at freden og socialismen hang uløseligt sammen. På den måde var rummet for politisk diskussion defineret.

Det generelle østlige monologprincip blev understreget af, at tjenestemænd i østblokken blev skolet i at håndtere kritiske spørgsmål fra besøgende fra kapitalistiske lande, hvoraf ”35,75% omhandlede politik og ideologi”, hvorfor videnskabsmænd, ideologer og sociologer skulle udarbejde svarene på de aktuelle spørgsmål. Ved delegationsbesøg blev der ofte udarbejdet et kommuniké mellem delegationen og østbloklandet. Strittede delegationen imod formuleringerne, gjorde man et stort arbejde for at få den til at acceptere de sovjetiske vendinger, eksempelvis om ”den venskabelige atmosfære og den fælles forståelse” hvilket ofte lykkedes. Det fremhævedes derfor også som et succeskriterium, når en dansk delegation hverken stillede ”provokerende eller kritiske spørgsmål”.⁷⁰

⁶⁸ Andreas Linderoth, *Kampen för erkännande. DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949-1972*. Lund 2002. Side 278ff.

⁶⁹ *Geschichte der FDGB*, 1982, s. 589.

⁷⁰ ”Spravka o voprosakh, naiboleje tjasto sadavajemykh inostrantsami, posesjtjajusjtjimi Litovskuju SSR” [Notat om spørgsmål, der ofte bliver stillet af udlændinge, som besøger den litauiske sovjetrepublik], januar 1983, Litauens Statsarkiv f. R-19, ap. 3, b. 348, ll. 3;7; Referat af samtale med medlem af DKP's CK Ib Nørlund 3. oktober 1957) Indberetning af Slavina, 8. oktober 1957, RGANI f. 5, op. 50, d. 20, l. 203; ”Ottjot o prebyvanii delegatsii Soveta profsojusov g. Odense (Danija), pribyvsjeje po priglasjeniju LRSPS, s 5 po 12. ijunja 1978” [Rapport om besøg af en fagforeningsdelegation fra Odense efter invitation fra den lettiske fagforeningsstyrelse] Indberetning fra Ja. Mejsit, ledsager af delegationen og instruktør i LRSPS internationale arbejde, sendt via A. Sitmanis, formand for lettiske fagforbund, til Letlands KPs CK, 7. juli 1978, Latvijas Valsts Arhivs, f. PA-101, apr. 43, l.122, lp. 19.

På Østersøugerne skulle der ikke debatteres for eller imod den politiske linje, men blot diskuteres, hvordan den skulle gennemføres. Skeptikere var i det store og hele uønskede.⁷¹ Hvordan de faste rammer virkede i praksis fremgår eksempelvis i oplægget til parlamentarikerkonferencen ved Østersøugen i 1968. Emnet var det sædvanlige, nemlig hvordan Østersøområdet kunne gøres til en fredszone. Udgangspunktet var, at DDR og dets allierede allerede befandt sig på fredens sti. Herefter skulle NATO's og særligt Vesttysklands nederdrægtighed „afsløres“. Deltagerne kunne herefter diskutere, hvad *de nordiske lande* kunne gøre for at fremme freden. Hvad DDR og østblokken kunne gøre for at bevæge sig fremad, stod således ikke til debat. Det var deltagerne fra de kapitalistiske lande, der kunne tilnærme sig den østlige linje. Følgelig lå det ønskelige slutresultat også fast – en resolution „om fred og sikkerhed i Nordeuropa og Østersøområdet“ under Østersøugens slogan „Østersøen skal være et fredens hav“. Den skulle indeholde:

- Opfordringer til anerkendelse den territoriale status quo i Europa
- Oprettelse af en atomvåbenfri zone
- Krav om, at vesttyskerne skulle give afkald både på alene at kunne repræsentere Tyskland og på deres „revanchisme“
- Normalisering af forholdet til DDR
- En præsentation af den fare, Vesttysklands „renazificering“ udgjorde for Europa, Norden og Østersøområdet.⁷²

Både udgangspunktet og de konkrete forslag var entydigt af østlig oprindelse. Dette udgangspunkt var symptomatisk for ugerne og havde allerede været et stridspunkt mellem DDR og DKP's daværende leder Aksel Larsen, der kritiserede ugernes slogan for at være et østligt diktat, der ville blive gennemskuet i Danmark som propaganda.⁷³ Den opsætsige holdning var umiddelbart efter blevet rapporteret af SED's generalsekretær Walter Ulbricht til verdenskommunismens daværende førstemand Nikita Khrusjtjov.⁷⁴

Aksel Larsens kritik demonstrerede et grundlæggende problem for Østersøugerne – og i et bredere perspektiv for den østlige påvirkningspolitik. For på den ene side satsede man fra østlig side på at få et så bredt politisk spektrum i tale som overhovedet muligt, på den anden side *ville* man have ret. Hvad der kunne se ud som Øst-Vest-dialog var tænkt som en østlig monolog.

⁷¹ Thomas Wegener Friis, *Den nye nabo, DDR's forhold til Danmark 1949-60*, 2000, s. 88.

⁷² SAPMO-Barch: DY60/4625: Entwurf. „Direktive für die DDR-Delegation zum III Treffen von Parlamentariern und Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens der nordeuropäischen und Ostseestaaten“. 25.6.1968.

⁷³ Referat af samtale med Aksel Larsen 4. oktober 1957, indberetning af Slavin 8. oktober 1957, RGANI f. 5, op. 50, d. 20, l. 210.

⁷⁴ Thomas Wegener Friis, *Den nye nabo, DDR's forhold til Danmark 1949-60*, 2000, s. 28.

Den metode virkede naturligvis hæmmende på udviklingen af kontakter,⁷⁵ ligesom østtyskernes fastholden i floskler og slagord gjorde det. Der blev således talt meget og længe om vilje til fred – der var et elastisk og taknemmeligt begreb – og i mindre grad om holdbare, praktiske initiativer. Det kom for eksempel frem i den radikale folketingspolitiker Svend Haugaards kritik af Østersøugen i 1966. Han beklagede, at der i rigeligt omfang blev behandlet teoretiske spørgsmål og i mindre grad taget initiativer, der kunne bringe de to blokke tættere på hinanden.⁷⁶

Den politiske bredde i såvel det almindelige publikum som blandt de særligt indbudte politikere og kendisser udviklede sig kun langsomt. I det nordiske publikum var kommunisterne uforholdsmæssigt højt repræsenteret. Således udgjorde DKP'ere i 1963 40 % af de danske deltagere.⁷⁷ Derudover rejste en del danskere til ugen som en mulighed for billig sommerferie ved Østersøen. Begge forhold beklagede de østtyske værter, der ønskede sig større politisk bredde og substans.⁷⁸ Antallet af nordiske deltagere, hvoraf danskere og svenskere udgjorde langt flertallet, forblev konstant på nogle tusinde årligt.⁷⁹

De indbudte gæster var helt overvejende kommunistiske eller prokommunistiske personligheder eller funktionærer. Frem til DDR's anerkendelse i 1973 skete der en vis forskydning, således at gruppen også omfattede enkelte SF'ere, socialdemokrater, radikale, samt nogle få fra Venstre og de konservative.⁸⁰ Politikerne optrådte imidlertid som enkeltpersoner og ikke som officielle repræsentanter for deres partier. Desuden var de ikke fra partiernes første geled, og der var i vidt omfang tale om gengangere. Ikke desto mindre forlenede de Østersøugen med et skær af en bredere nordisk politisk opbakning.

De tilrejsende danskere og øvrige skandinaver gav ugerne et internationalt anstrøg. Men det var dyrekøbt, for der var tale om et kraftopbud, der kostede DDR millioner af mark. Men så længe anerkendelseskampen fortsatte, var staten parat til at betale, fordi Østersøugerne var et vigtigt element i DDR's

⁷⁵ Thomas Wegener Friis, *Den nye nabo, DDR's forhold til Danmark 1949-60*, 2000, s. 143.

⁷⁶ BA: DA1/12349: „ Bericht über die Sitzung des Initiativkomitees zur Vorbereitung des II Diskussionstreffens von Parlamentariern und Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens am 10.12.1966 in Berlin“. 16.12.1966.

⁷⁷ Carel Horstmeier, „Særlige forbindelser? Danmark og DDR 1949-1973“. Andreas Linderoth, Thomas Wegener Friis (Red.), *DDR og Norden*, 2005, s. 130.

⁷⁸ Thomas Wegener Friis, *Den nye nabo, DDR's forhold til Danmark 1949-60*, 2000, s. 98.

⁷⁹ Alexander Muschik, *Die beiden deutschen Staaten und das neutrale Schweden. Eine Dreiecksbeziehung im Schatten der offenen Deutschlandfrage 1949 bis 1972*, 2004 (Dissertation), s. 255.

Thomas Wegener Friis (Red.), *DDR og Norden*, 2005, s. 99.

⁸⁰ Eksempelvis: SAPMO-Barch: DY60/ 4625: „Teilnehmer des III Treffen von Parlamentariern und anderen Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens der nordeuropäischen und Ostseestaaten am 10. und 11. Juli 1968 in Rostock“.

DA1/ 12348: „ Teilnehmer am Diskussionstreffen am 15. und 16. Juli in Rostock Südstadt Krankenhaus 1966“.

udenrigspolitiske imagepleje.⁸¹ Ugerne havde desuden en mobiliserende funktion i forhold til befolkningen i distriktet Rostock. Først da DDR i 1972/73 havde opnået anerkendelsen, begyndte man at betragte ugerne med stigende modvilje fra den politiske ledelses side. Partitoppen enedes derfor i 1975 om, at ugernes mål ”fred i Østersøen” var opnået med Helsinki-aftalen, hvorefter de blev indstillet.⁸²

Resultater

Umiddelbart kunne man godt bedømme den østtyske anerkendelseskampagne som fejlslagen. Ganske vist opnåede DDR nogle konkrete resultater som eksempelvis repræsentationerne i Danmark, der kunne tolkes som en vilje til en vis accept af de herskende forhold i Tyskland og DDR. Det ønskede mål – den politiske de jure anerkendelse – blev dog reelt ikke opnået som et resultat af bestræbelserne på at forbedre DDR’s image i Danmark. Da anerkendelsen endelig kom i stand, skete det som følge af det ændrede internationale klima. De tilsyneladende resultatløse anstrengelser er af den norske historiker Sven Holtsmark blevet betegnet som et „afmagtens diplomati“.⁸³

Spørgsmålet om succes eller fiasko afhænger imidlertid af kriterierne. Det lykkedes DDR at etablere repræsentationer i Danmark, der medvirkede til en delvis normalisering af relationerne i en anormal situation. Ved hjælp af organisationer og institutioner i DDR etableredes dertil en række politiske kontakter, som østtyskerne kunne præsentere deres politik overfor. Udviklingen af forbindelser til politikere og organisationer gik imidlertid relativt trægt. Det var naturligvis dels en følge af den generelle vestlige ikke-ankendelsespolitik, dels var det selvforskyldt på grund af SED-regimets ofte meget ensidige tilgangsvinkel.

Større bredde og politisk tyngde fik de østtyske kontakter først i slutningen af 1960’erne, se kapitel 42. Det er væsentligt for bedømmelsen af effekten af den østtyske anerkendelseskampagne, at den såvel tematisk som metodisk bidrog til de socialistiske landes samlede arbejde for at opnå et godt image og dermed tiltrækningskraft. I denne sammenhæng var den bredt anlagte samfundsmæssige tilgangsvinkel vigtig. Østtyskerne bearbejdede ikke blot målrettet de politiske beslutningstagere på spørgsmålet om anerkendelse. Deres kontakter nåede ud til en bred kreds af meningsdannere på alle niveauer. I denne proces søgte man generelt at skabe eller korrigere modtagerens perception ikke blot af DDR, men generelt af de socialistiske landes politik og system.

⁸¹ Peter Florin, *Zur Aussenpolitik der souveränen sozialistischen DDR*, 1967, s. 87.
Werner Hänisch, o.a., *Geschichte der Aussenpolitik der DDR*, 1984, s. 139.

⁸² Eksempelvis: SAPMO-Barch; DY60/4626: „Anlagen zur Argumentation 15. Ostseewoche 1972“

⁸³ Sven Holtsmark, *Avmagtens diplomati*. Oslo 1999. Side 291.

